

هفتمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

شاخص های توسعه پایدار شهری تبریز

رضا علیزاده^۱

۱- دانشجوی دکتری علوم و مهندسی محیط زیست، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران

Email: Rezaalizade199227@gmail.com

چکیده

هدف این تحقیق بررسی شاخص های توسعه پایدار شهری در تبریز می باشد که به روش مطالعات کتابخانه ای انجام یافته است. نتایج این تحقیق نشان داد که در بررسی شاخص های توسعه شهر تبریز، مشخص شد که توجه و جهت گیری مدیریت شهری و سرمایه گذاری به سمت توسعه پایدار می باشد و این شرایط حاکی از وجود موقعیت مناسب برای پایداری در توسعه بوده و بنابراین برای ارتقاء نقاط قوت و استفاده اثرگذار از فرصت های موجود، باید از راهکارهای توسعه ای و تهاجمی استفاده نمود. استراتژی هایی که ضمن بهره گیری از نقاط قوت داخلی و ایجاد هماهنگی بین نقاط قوت و فرصت ها، در پی غلبه بر تهدیدهای احتمالی خارجی و استفاده حداکثری از فرصت ها و رویدادهای خارجی برای تحقق اهداف توسعه پایدار هستند. لذا با توجه به وجود ظرفیت ها در این شهر، با یک برنامه ریزی استراتژیک و آینده نگر می توان مسیر را برای تقویت نقاط قوت و شکوفایی فرصت های توسعه پایدار هموارتر کرد.

کلمات کلیدی: توسعه پایدار، شاخص، استراتژی، نقاط ضعف و قدرت، شهر تبریز

۱- مقدمه

با بروز انقلاب صنعتی و دگرگونی های عمیق در ارکان سازمان اجتماعی- اقتصادی جوامع مسائل و مشکلات بی سابقه و نوظهوری در شهرها به وجود آمد که به طور عمده ناشی از پیشی گرفتن رشد صنعت و تکنولوژی بر فرهنگ برنامه ریزی و شهرسازی متناسب با شرایط جدید بوده است. در این زمان و همچنین پس از قرن بیستم رویکردهای متعدد شهری و طرحها و الگوهای مختلفی برای ساماندهی فضایی شهرها ارائه می شود (ملکی، ۱۳۹۰: ۲۲).

یکی از دیدگاه هایی که در این مقوله مطرح می شود "نظریه توسعه پایدار شهری" است که از زمان برگزاری کنفرانس سران در سال ۱۹۹۲ به این طرف، به عنوان یکی از مهمترین پارادایم های توسعه برای اواخر قرن بیستم مطرح شده است (باروو^۱، ۱۹۹۵: ۱۱۲).

توسعه پایدار حالت تعادل و توازن میان ابعاد مختلف توسعه است که هدف آن بهبود بخشیدن به شرایط کیفی زندگی انسان است. دستیابی به توسعه پایدار شهری به منظور بهره برداری مناسب از منابع و ایجاد رابطه متعادل و متوازن میان انسان، اجتماع و طبیعت، هدف نهایی برنامه ریزان و مدیران توسعه شهری می باشد (ملکی و دامن باغ، ۱۳۹۲: ۲۹).

^۱ - Barow

هفتمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

پیدایش مفهوم توسعه پایدار در پاسخ به رشد منطقی را باید آگاهی تازه ای نسبت به مسائل جهانی محیط زیست و توسعه دانست که تحت تأثیر فرآیندهای توسعه انسانی و اقتصادی، مسائل زیست محیطی، افزایش جمعیت و تغییرات ساختار سیاسی قرار گرفته است (نادر و همکاران^۱، ۲۰۰۸: ۷۷۱).

وجود مسائل و مشکلات موجود به ویژه در شهرها نشانگر عدم تحقق مشخصه های پایداری در آنهاست. به طوری که جغرافیای شهری در این وضعیت ابعاد و قلمروهای تازه ای می یابد و با بررسی مسائل مهم شهرهای جهان سوم، عدالت اجتماعی، کیفیت دسترسی مردم شهرها به نیازهای اساسی، حوزه های اجتماعی و غیره، ضمن ارزیابی و تحلیل فضایی و اکولوژیکی از مشخصه های پایداری در مناطق و حوزه های شهری، سعی دارد کمک کند تا محیط زیست شهری مناسبی برای ساکنان شهرها فراهم شود. براین اساس، با توجه به پیچیدگی ذاتی شهرها و ابعاد مختلف تأثیرگذاری آنها، شناخت عوامل اصلی و کلیدی در جهت دستیابی به پایداری شهری ضروری می باشد (ملکی و دامن باغ، ۱۳۹۲: ۳۱).

شهر تبریز به عنوان یکی از شهرهای استان آذربایجان شرقی در طول سال های گذشته دارای نرخ رشد جمعیتی بالایی بوده است، به طوری که جمعیت آن در سال ۱۳۹۵ خورشیدی، بالغ بر ۱,۵۵۸,۶۹۳ نفر بوده است. با این افزایش سریع جمعیت شاهد فضاهای نابرابر شهری بوده به طوری که در بیشتر مناطق روند نابرابری را از لحاظ برخورداری از شاخص های توسعه نشان می دهند. لذا آگاهی از این میزان نابرابری برای ایجاد تعادل و به منظور شکل دادن فضاهای مناسب و همگون و همچنین در جهت برنامه ریزی های صحیح و عدالت محور مبتنی بر اصول توسعه پایدار ضروری به نظر می رسد.

۲- توسعه پایدار

الیزابت بارتون و همکارانش در مقاله شهر متراکم و توسعه پایدار به نقل از چرچ بیان می کنند که «هنوز توافق چندانی در مورد ویژگیهای شهر پایدار وجود ندارد، و این پرسش نیز مطرح است که آیا چنین چیزی واقعاً ممکن است؟ شهرها پیچیده اند و از لایه های گوناگونی شامل سیستمهای کالبدی، تاریخی، اقتصادی و اجتماعی تشکیل شده اند، برای ارزیابی پایداری شهر باید این پیچیدگی ها را تشریح کرد و تعریف پایداری و توسعه پایدار خود یکی از این پیچیدگی هاست» (بارتون و همکاران، ۱۳۷۹: ۱۷).

با بروز ضایعات زیست محیطی، رهیافت توسعه پایدار به عنوان موضوع روز دهه آخر قرن بیستم از سوی سازمان ملل متحد مطرح شد و با عنوان دستور کار قرن بیست و یکم در سطوح بین المللی، منطقه ای و محلی تعیین شد. به همین منظور در کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد محیط و توسعه در ریودو ژانیرو، که در سال ۱۹۹۲ برگزار شد، بیش از ۱۵۰ کشور جهان بیانیه ریو را که در آن اصولی برای دستیابی به توسعه پایدار مطرح شده امضا کردند و برنامه ای عملیاتی برای دستیابی به توسعه پایدار در قرن بعدی به سازمانهای بین المللی، ملی، دولتهای محلی و همچنین سازمانهای غیر دولتی فرستاده شد (بارتون و همکاران، ۱۳۷۹: ۱۵).

«توسعه پایدار شهری بر سه موضوع پایه ای می نگرند، که اقتصاد، محیط زیست و جامعه انسانی و فرهنگ را شامل می شود و نه هر کدام بصورت مجزا، بلکه ارتباط این عوامل را هم شاخص قرار می دهد. بدین ترتیب نتایجی درست تر هستند که به فضای اشتراکی این عوامل نزدیکترند» (احمدی ۱۳۸۲: ۹۵).

اصل پایداری در طرح ها و برنامه های توسعه به عنوان یک هدف کلی بین المللی تعیین شده است. با وجود تمامی تأکیداتی که بر توسعه پایدار می شود ولی هنوز تعریف یگانه ای از توسعه پایدار وجود ندارد و تعاریف زیادی از توسعه پایدار وجود دارد. اما رایج ترین تعریف از توسعه پایدار تعریفی است که در کنفرانس زمین در ریو عنوان شده و بیان می دارد که:

¹ - Nader et al

هفتمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

«توسعه ای پایدار است که نیاز حال را بدون به مخاطره انداختن توانایی نسل آینده برای دستیابی به نیازها و خواسته هایش برطرف کند» (بارتون و همکاران، ۱۳۷۹: ۱۶).

اگرچه بنا بر تعریف فوق توسعه پایدار با تخلیه مستمر منابع سر و کار دارد، اما تنها منابع طبیعی نیستند که در خطر است، بلکه ویژگی های کیفی دیگر نظیر چشم انداز، میراث گذشته، آسایش، و قابلیت نواحی شهری برای فراهم ساختن ایمنی، محرمیت، سلامتی و زندگی لذت بخش نیز در خطرند. هدف توسع پایدار شهری باید حفظ خصوصیات کلی و کیفیت محیط باشد. و لازم است که موضوعات اجتماعی و اقتصادی در کنار مقوله های محیطی مورد توجه قرار گیرند. در این زمینه «...لیوت تحلیل می کند که برای درک تأثیرات متقابل فرایند های اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی شهر، به عنوان نوعی سیستم کامل، کوتاهی شده است. برای ارزیابی پایداری شهر آنرا باید به عنوان نوعی کلیت نگریست و تمام موضوعات را در نظر گرفت» (بارتون و همکاران، ۱۳۷۹: ۱۷).

در ارتباط بین این عوامل، نقش عامل جامعه انسانی و فرهنگ به مراتب از دو مؤلفه دیگر مهمتر است. زیرا این مؤلفه می تواند عامل سازندگی، توسعه و یا تخریب و تضييع دو مؤلفه دیگر باشد و شرایط ناپایدار اجتماعی می تواند نهایتاً به ناپایداری محیطی و اقتصادی منجر گردد. بطور مثال چنانچه در فرایند توسعه به خصوصیات و ویژگی های جامعه ساکن و فرهنگ آنها توجه نگردد ممکن است با مقاومت و برخورد ساکنان مواجه گردیده و این فرایند به ناپایداری شهر منجر گردد. پس توسعه شهری در صورتی پایدار خواهد بود که کیفیت بالایی از زندگی را برای تمام ساکنانش ارائه دهد و آنان بتوانند از راحتی و آسایش اجتماعی و فرهنگی کاملی برخوردار شوند. و در همین زمینه برنامه زیست محیطی سازمان ملل متحد، توسعه پایدار را به عنوان «بهبود کیفیت زندگی در قالب زیست بوم های حمایت کننده تعریف می کند».

۳- توسعه شهری و پایداری

توسعه شهری زمانی می تواند در جهت پایداری قرار گیرد که بتواند راهکارهای مشخصی را برای تأمین مطلوب نیازهای خدماتی ساکنان ارائه نماید. موضوعی که به علت غلبه نگرش بخشی بر ساختار و بدنه مدیریت شهری، فقدان مشارکت مردمی و بسیاری دیگر از نمودهای برنامه ریزی کلاسیک و سنتی مغایر با آرمان های توسعه پایدار شهری تاکنون تحقق نیافته و در نتیجه، خدمات و امکانات شهری به ویژه در شهرهای بزرگ به صورت عادلانه و کارآمد توزیع نشده است.

هر شهر دامنه وسیعی از موضوع های مختلف را در برمی گیرد و این موضوعها برحسب ضرورت در تعامل با یکدیگرند. نکته مهم آن که تعامل این موضوعها بایکدیگر از عوامل موثر در پایداری هر شهر بشمار می آیند. تقریب برای همه اقداماتی که بمنظور پیشبرد توسعه پایدار، طراحی و به اجرا گذارده می شوند، عقاید مختلف و تضادهای درونی و برونی متفاوتی پدیدار می شود.

پذیرش محلی: ممکن است مسولان اقدامی را در جهت توسعه پایدار بدانند، لکن شهروندان نظری جز این داشته باشند و در واقع پذیرای نظر مسولان نباشند. این نکته به ویژه در جو سیاسی کنونی که به اقتصاد بازار الویت می دهد، واجد اهمیت است. شهر پرتراکم در صورتی پایدار خواهد بود که بتواند شرایط زیست سطح بالایی را برای همه شهروندانش فراهم آورد. براین اساس "برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد" توسعه پایدار را با عبارت "بهبود کیفیت زندگی در محدوده توانائی ظرفیت نظام

هفتمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

اکوسیستم " تعریف کرده است. تجربه های اخیر امید چندانی برای پذیرش شهر پتراکم به دست نمی دهد. بررسی انجام شده در کشور نروژ توسط "ناس"^۱ (۱۹۹۳) نشان داده است که توسعه شهری متمرکز، که از جمله مشخصات آن ساخت مسکن کم مساحت و ایجاد محدودیت برای تردد خودروی شخصی است، می تواند از سوی بسیاری از افراد به عنوان سیاستهایی غیرقابل قبول برای محدود کردن آزادی فردی بشمار آید. از اینرو پویایی عوامل و اثر آن برسیاستهای توسعه پایدار از جمله نکاتی است که باید در نظر گرفته شود.

عدالت اجتماعی: همانطور که توسعه برای موردی خاص جنبه ای پایدار و برای موردی دیگر واجد جنبه هائی از ناپایداری است، همانطور هم توسعه می تواند برای بخشی از جمعیت پایداری و برای بخش دیگری ناپایداری بارمغان آورد. برای مثال، ریس^۲ (۱۹۹۵) نشان داده است که اثر یک مرکز خرید جدید واقع در خارج از شهر می تواند به ضرر طبقه محروم از خودروی شخصی و به نفع طبقه برخوردار و مرفه تر تمام شود، زیرا که افت کمی و کیفی مراکز خرید محلی و عدم قابلیت دسترسی آسان به فرصتهای جدید خرید می تواند منجر به افزایش هزینه و محدودیت حق انتخاب افراد فاقد خودروی شخصی (که عموم از طبقه کم درآمد می باشند) گردد.

استرتون^۳ هشدار می دهد که بهم پیوستگیها و تراکم بسیار در شهر می تواند پایانی برکیفیت برابری در شهرهای استرالیا که در آنها تخصیص اراضی برای دارا و ندار به طور نسبی یکسان است، بحساب آید. استرتون تاکید می کند که اگر دولتهای محلی موفق شوند که تراکم بیشتری را بر شهرهای استرالیا تحمل کنند، این اقدام تاثیر چندانی بر وضعیت مسکن خانوارهای پردرآمد و متوسط نخواهد گذارد، زیرا که این خانوارها خواهند توانست مسکن ویلائی خود را حفظ کنند. تاثیر مهمتر این اقدام بر وضعیت مسکن کم درآمدترین خانوارها متجلی خواهد شد، زیرا که این خانوارها فضای اختصاصی خود را از دست خواهند داد.

اکثر محققان معتقدند که عدالت اجتماعی معطوف به سیاستهای توزیعی یا اجرائی است که نهایت جامعه را به سمت نوعی تعادل بین طبقات برخوردار و محروم از مواهب طبیعی سوق می دهد (لاوس^۴، ۱۹۹۴). تاکید بر عدالت اجتماعی، به لحاظ مشکلات مخاطره آمیزی که افزایش فاصله بین جمعیت برخوردار و غیربرخوردار از مزیتها، برای پایداری زیست محیطی بوجود

¹ - Naess

² - Riss

³ - Stretton

⁴ - Laws

هفتمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

می آورد، واجد اهمیت است. اکنون این واقعیتی عریان است که محرومیت و فقر از مهمترین عوامل تخریب محیط زیست و تهی سازی منابع طبیعی اند (هولمبرگتال^۱، ۱۹۹۱).

تفاوت بین سطوح توسعه پایدار: پایداری یک شهر در سطوح مختلف - از محدوده یک خیابان تا پهنه یک محله و یا کل شهر - قابل بررسی است. طبق نظر ناس "آثار مصرف منابع و آلودگیهای یک شهر تنها به روستاهای اطراف آن محدود نمی شود، زیرا متابولیسم شهرها به گونه ای است که آثار مهمی را بر محیط زیست جهانی بجای می گذارد (ناس، ۱۹۹۳)" از اینرو ممکن است تضادهائی بین پایداری در سطوح مختلف، یا بین هدفهای راهبردی و محلی وجود داشته باشد. لوینز^۲ معتقد است که "هیچ مکانی نباید برپایه مشخصات مطلق آن ارزیابی شود و برای مثال تنها با ضوابط سطح ملی مقایسه گردد، بلکه هر مکان باید در متن شهر مربوط و در ارتباط با گونه های زیستی آن و چگونگی دسترسیهای جمعیت محلی به آنها مورد ارزیابی قرار گیرد." علاوه براین، اقداماتی که برای "پایداری" محلی خاص طراحی و به اجرا گذارده می شود، آثاری منفی در محلی دیگر بجای می گذارد. بنابراین ارزیابیهای ناظر بر پایداری شهری نه تنها باید آثار اقدامات مربوط را بر پهنه شهر و بیشتر از دیدگاههای راهبردی بسنجد، بلکه آثار ناشی از هر اقدام باید در محدوده منطقه و در بعد جهانی نیز سنجیده شود.

پیچیدگی مفهوم شهر پرتراکم: توسعه متراکم شهر و شهر متراکم شهر پدیده ای همگن نیست و به همین علت شهر متراکم هم می تواند به روشهای گوناگون تعریف شود. ایجاد شهر متراکم می تواند به شکل ساخت ساختمانهای متراکم مسکونی یا متراکم سازی فعالیت باشد و در هر یک از این فرایندها نیز بدیلتهای نامحدودی وجود دارد. اجرای مفهوم شهر پایدار و پرتراکم از طریق متراکم سازی ساختمانها از جمله مواردی است که برای دستیابی به شهرهای پایدار پیشنهاد شده است. در ارتباط با ارزیابی امکان دستیابی به پایداری از طریق متراکم سازی بررسی موارد زیر ضروری است.

♣ گوناگونی چهره های شهر پرتراکم

♣ مشخصات مناطق متراکم

♣ حد و مرز افزایش تراکم

♣ عوامل برون زا

شهر پرتراکم باید از جنبه های عملی امکانپذیر و از جنبه های نظری مفید باشد. این که شهر پرتراکم چگونه می تواند انتظارات مرتبط با پایداری را پاسخگو باشد مساله ای است بس پیچیده، که بخشی از پاسخ آن را باید در رابطه بین فرم شهر و

¹ - Holmbergetal

² - Lewins

هفتمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

مکان افزایش تراکمها، گستره افزایش تراکمها و سیاستها، مدیریت و سایر زمینه های سیاسی، اجتماعی - اقتصادی جستجو کرد.

۴- شاخص های توسعه شهری تبریز

در ایران، رشد شهرنشینی طی پنجاه سال گذشته دو جهش عمده داشته است. اولین جهش بعد از جریان اصلاحات ارضی دهه ۱۳۴۰ به وقوع پیوست که طی آن با کم رنگ شدن بخش کشاورزی در اقتصاد کشور و تقویت بخش صنعت و خدمات در شهرها، خیل مهاجرین روستایی به سوی شهرها از جمله کلان شهر تبریز روانه گردید؛ تا جایی که امروزه به جرات می توان گفت که بیش از ۴۰۰ هزار نفر جمعیت حاشیه نشین آن، یادگار همان مهاجرت های دسته جمعی روستایی دهه مذکور بوده و این جمعیت عموماً در حاشیه شمالی و جنوبی شهر در کالبدی متمایز از بافت اصلی و با برنامه شهر، سکنی گزیده و به این ترتیب نوعی واگرایی و ناهمگونی فرهنگی- اجتماعی و اقتصادی را به ارمغان آورده اند. دومین جهش رشد شهرنشینی به دوران بعد از انقلاب اسلامی بر می گردد که به دلیل انجام عملیات عمرانی گسترده کشوری و از جمله استان آذربایجان شرقی، رشدی برون زا و در عین حال نابرابر را بر پیکره شهرهای بزرگ از جمله کلان شهر تبریز به عنوان یک مرکز اداری- سیاسی و خدماتی- صنعتی منطقه شمال غرب کشور تحمیل کرد. به طوری که استمرار مهاجرت ها از شهرهای کوچک از یک طرف و عدم رعایت اصل پایداری در استفاده از منابع و امکانات شهری از طرف دیگر، باعث رشد نامتعادل جمعیت و مساحت شهری، گسترش حاشیه نشینی، کاهش تراکم جمعیت از ۱۸۹ نفر در سال ۱۳۴۵ به ۱۱۷ نفر در سال ۱۳۸۵، عدم تعادل میان جمعیت و زیرساخت های شهری، افت کارایی شبکه معابر و دسترسی های اصلی و شریانی، افزایش تبدیل و تغییر کاربری های بی رویه باغات و اراضی زراعی درون و پیرامون شهر به کاربری های مسکونی و تجاری و خدماتی، نابرابری مناطق شهری در برخورداری از سطوح و سرانه های عمومی شهری، تبدیل حاشیه نشینی و روستاهای اطراف تبریز به کوی های مسکونی و شهرک های اقماری گردیده و به شکل گیری منظومه شهری تبریز و قطب بندی فضایی فقیر و غنی به ترتیب در شمال و شرق شهر دامن زده است (پورمحمدی^۱، ۲۰۱۰: ۸).

معیارهای مختلفی از ابعاد اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و فضایی- کالبدی در پایداری کلان شهرها نظیر شهر تبریز متصور است (مرصومی و همکاران، ۱۳۹۲).

^۱ - Pour Mohammadi

هفتمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

جدول ۱. معیارهای منتخب عوامل پایداری توسعه کلان شهر تبریز

ابعاد پایداری	نام معیار
اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی	۱- قیمت زمین و امکان پالایش و تعریف فضای فعالیت جدید در آن ۲- یکدست بودن قومیت، مذهب و تابعیت در میان ساکنین ۳- جایگاه شهر به عنوان جاذب گردشگر ۴- حس تعلق به محله و محیط زیست ۵- سهم سکونتگاه های غیررسمی از بافت غیررسمی ۶- بنیه اقتصادی خانوارهای ساکن در بافت های ناکارآمد ۷- مهاجرپذیری بودن از مبادی روستایی و محلات فرودست دیگر شهر ۸- تعاملات اجتماعی
محیطی - اکولوژیکی	۱- میکرو اقلیم ۲- چشم انداز بصری ۳- سازند های زمین شناسی ۴- توسعه شهر بر روی زمین های ناپایدار و نواحی بالقوه خطرناک ۵- اقدامات مدیریت شهری در زمینه توسعه گردشگری ۶- خطر پذیری ۷- عناصر طبیعی شکل دهنده به سازمان فضایی
فضایی - کالبدی	۱- برنامه شهرداری برای احداث کمربند سبز در پیرامون شهر ۲- بازدارندگی عناصر انسانیدر جلوگیری از توسعه کالبدی بی رویه ۳- برنامه ساماندهی حاشیه نشینی به منظور اصلاح نظام سلسله مراتب عملکردی ۴- گسترش زیرساخت های جدید به ویژه در بخش گردشگری ۵- نظام سلسله مراتبی در شبکه معابر بافت های فرسوده و ناکارآمد ۶- تعامل سکونتی و فعالیتی ۷- تمایل عمومی مردم به توسعه فیزیکی در جهات نامناسب به ویژه در سایت های فاقد آماده سازی اصولی و مناطق پر خطر

عوامل مختلفی در توسعه پایدار شهر تبریز تاثیر دارند. در ارزیابی عوامل داخلی و خارجی توسعه کلان شهر تبریز، باید به نقاط قوت و ضعف و سپس فرصتها و تهدیدها توجه نمود. با بررسی مناطق دهگانه تبریز، وضعیت پایداری و توسعه این کلان شهر بصورت جدول (۲) می باشد:

جدول ۲. عوامل داخلی و خارجی توسعه پایدار کلان شهر تبریز

عوامل	نقاط قوت	نام عامل
استراتژیک	نقاط قوت	ارزان بودن نسبی قیمت زمین در غرب شهر و امکان پالایش و تعریف فضای فعالیت جدید در آن
و داخلی		یکدستی نسبی قومیت، مذهب و تابعیت در میان ساکنین
خارجی		وجود میکرو اقلیم مناسب

هفتمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

برخورداری از چشم انداز بصری مناسب به واسطه احداث پارک های جنگلی در دامنه عون ابن علی و سهند			
وجود عناصر طبیعی همچون مهرانه رود و کوه های عون بن علی به عنوان عناصر شکل دهنده به سازمان فضایی شهر			
نقش بازدارندگی اتوبان های پاسداران و کسایی در جلوگیری از توسعه کالبدی بی رویه و برنامه شهرداری برای احداث کمربند سبز ددر پیرامون شهر			
بالا بودن نسبی سهم بافت های فرسوده و ناکارآمد از بافت کالبدی شهر	نقاط ضعف		
ضعف نسبی بنیه اقتصادی خانوارها در میان ساکنین بافت های فرسوده و ناکارآمد			
وجود سازند های زمین شناسی نامناسب در بخشهای شمالی و شمال شرقی شهر			
توسعه شهر بر روی زمین های ناپایدار و نواحی بالقوه خطرناک در بخش شمالی منطقه			
تمایل عمومی مردم به توسعه فیزیکی در جهات مورد تقاضا و نامناسب به ویژه در سایت های فاقد آماده سازی اصولی و در دامنه های پر خطر شمالی			
جایگاه شهردر جذب گردشگر به واسطه وجود مناظر طبیعی ارتفاعات عون ابن علی و تاسیسات گردشگری آن مثل تله کابین، تفرجگاه ائل گلی، پارک بزرگ تبریز وامکانات و تاسیسات جانبی آنها	فرصتها		
افزایش حس تعلق به محله و محیط زیست به واسطه برنامه دولت برای توانمندسازی و بازآفرینی پایدار بافت های فرسوده و ناکارآمد شهری			
اقدامات مدیریت شهری در زمینه توسعه گردشگری شهری			
وجود برنامه ساماندهی حاشیه نشینی و نوسازی بافت های فرسوده که به اصلاح نظام ساختاری و عملکردی این مناطق از شهر کمک خواهد کرد			
گسترش زیرساخت های جدید شهری ایجاد و			
مهاجر پذیر بودن از مبادی روستایی ومحلات فرودست شهر در بخش سکونتگاه های غیررسمی و بافت های ناکارآمد شهری	تهدیدها		
یکدست نبودن بافت فرهنگی ساکنین و بیگانگی نسبی آنها با همدیگر و به تبع آن پایین بودن تعاملات اجتماعی در برخی از مناطق شهر نظیر کوی ولیعصر			
خطر پذیری نسبتاً بالا به دلیل هم جواری با خط گسل شمال تبریز			
تبدیل بخش اعظم مسیل مهرانه رود به محل تخلیه فاضلاب شهری و محوطه بازی برای کودکان			
عدم وجود نظام سلسله مراتبی در شبکه معابر در بافت های فرسوده و ناکارآمد شهر			
از بین رفتن تعامل سکونتی و فعالیتی به دلیل عدم همجواری محلهای کار و سکونت			

۵- نتیجه گیری

بررسی شاخص های توسعه شهر تبریز، مبین توجه و جهت گیری مدیریت شهری و سرمایه گذاری به سمت توسعه پایدار می باشد. این شرایط حاکی از وجود فرصت های خوب برای پایداری در توسعه بوده و لذا برای تقویت نقاط قوت و بهره گیری موثر از فرصت های موجود، باید از استراتژی های توسعه ای و تهاجمی استفاده نمود. استراتژی هایی که ضمن بهره گیری از نقاط قوت داخلی و ایجاد هماهنگی بین نقاط قوت و فرصت ها، در پی غلبه بر تهدیدهای محتمل خارجی و استفاده حداکثر از فرصت ها و

هفتمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

رویدادهای خارجی برای تحقق اهداف توسعه پایدار هستند. لذا ظرفیت ها و پتانسیل های توسعه پایدار در این شهر فراوان بوده و با یک برنامه ریزی استراتژیک و آینده نگر متضمن رفع نقاط ضعف و غلبه بر تهدیدات می توان مسیر را برای تقویت نقاط قوت و شکوفایی فرصت های توسعه پایدار هموارتر کرد.

بکارگیری راهکارهای زیر در مسیر توسعه پایدار شهر تبریز می تواند مفید واقع گردد.

جدول ۳. راهکارهای توسعه پایدار کلان شهر تبریز

عوامل	راهکارهای توسعه ای
اجتماعی - فرهنگی اقتصادی	تامین آستانه های لازم برای ارتقاء کمی و کیفی زندگی از طریق ساماندهی و بهسازی کالبدی بافت های فرسوده و حاشیه ای
	جلب مشارکت بالقوه ساکنین بافت های فرسوده و ناکارآمد شهری به منظور توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی
	ساماندهی مرکز تجاری جدید شهر حدفاصل رشدیه و کوی ولیعصر به منظور گذار از شهر تک هسته ای به شهر چند هسته ای
	سنددار کردن املاک قولنامه ای و اعطای حق تصرف و امنیت به ساکنین سکونتگاه های غیررسمی
	توسعه فضاهای فرهنگی و مذهبی در برخی از مناطق شهری
	...توانمندسازی اقتصادی ساکنین بخش سکونتگاه های غیررسمی از طریق صندوق های اعتباری خرد و
	تشکیل و راه اندازی شورای محلی به عنوان نخستین خاستگاه اجتماعات محلی و مهمترین ابزار حکمروایی خوب شهری
	به رسمیت شناختن سکونتگاه های غیررسمی و اجرای طرحها و پروژه های محرک توسعه در آنها
	پالایش تدریجی عملکرد غالب تجاری مناطقی مثل کوی ولیعصر با هدف افزایش زیست پذیری و کیفیت زندگی ساکنان
	محیطی - اکولوژیکی
پیش بینی ارتفاعات عون ابن علی در شمال و دامنه کوهستان سهند در جنوب به عنوان ذخایر راهبردی توسعه شهر برای بلند مدت و عامل نفوذ فضای طبیعی به درون شهر در میان مدت	
راه اندازی سازمانهای مردم نهاد و تقویت نقش و مسئولیت پذیری آنها به عنوان نماد حمایت جمعی در حفاظت از فضاهای سبز و منابع طبیعی و جنگل های دست کاشت درون و پیرامون شهر	
پالایش عملکردی بافت مرکزی از طریق جایگزینی فعالیت های دانش پایه به منظور گشایش فضایی، غلبه پیاده به جای سواره و ارتقاء کارایی نظام حمل و نقل همگانی	
ترویج و اشاعه فرهنگ تفکیک زباله درمبداء با مشارکت همه جانبه مدیریت شهری و ساکنین	
رعایت مقررات ملی ساختمان به ویژه مبحث ۱۹ موضوع بهینه سازی مصرف انرژی با استفاده از مواد و مصالح با فن آوری بالا و جایگزینی کامل سوخت پاک در وسائط نقلیه و صنایع تولیدی	
اجرای برنامه جایجایی ۳۰۰۰ خانوار ساکن در مناطق پرخطر ضلع جنوبی اتوبان پاسدارن و انتقال به فضاهای امن جایگزین	
فضایی - کالبدی	الزام عملی بخش های دولتی، عمومی و خصوصی منطقه به انجام مطالعات ارزیابی زیست محیطی قبل از اجرای هرگونه طرح و پروژه عمرانی و توسعه ای
	آبدار کردن مهرانه رود با استفاده از آب دریاچه سد شهید مدنی به عنوان یک عنصر شکل دهنده به سازمان فضایی شهر

هفتمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

طراحی سازوکارهای بازدارنده جدید به منظور جلوگیری از ساخت وسازه‌های غیر مجاز و غیر قانونی از جمله ممنوعیت ارائه هرگونه خدمات شهری به متخلفین و تشدید بازدارندگی جرائم و برخوردهای قانونی موجود
تدوین و اجرای بسته‌های حمایتی و تشویقی مقاوم سازی و نوسازی ابنیه با کیفیت پایین
جایگزینی منابع درآمدی پایدار به جای تراکم فروشی و تغییر کاربری‌های بی رویه توسط شهرداری‌ها
استقرار واحد مدیریت یکپارچه شهری در شهرداری با عضویت نمایندگان ارگان‌ها و دستگاه‌های مختلف ذیربط در امور توسعه و مدیریت شهری به منظور هماهنگی و اتخاذ وحدت رویه در سیاست گذاری، برنامه ریزی، بودجه ریزی و اجرای طرح‌های توسعه و خدمات شهری مورد نیاز و پرهیز از موازی کاری و اتلاف منابع وامکانات

مراجع

۱. احمدی، فرهاد. (۱۳۸۲). معماری پایدار، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری، مجله آبادی.
۲. بارتون، الیزابت و همکاران. (۱۳۷۹). شهر متراکم و پایداری شهری، ترجمه فریده پاروقی، فصل نامه مدیریت شهری، شماره ۴، زمستان.
۳. مرصوصی، نفیسه؛ پورمحمدی، محمدرضا؛ نصیری، اسماعیل و محمدزاده، یوسف. (۱۳۹۲). ارزیابی توسعه پایدار کلان‌شهر تبریز، دوفصلنامه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، مقاله ۲، دوره ۴، شماره ۸، پاییز و زمستان.
۴. ملکی، سعید و دامن باغ صفیه. (۱۳۹۲). ارزیابی شاخصهای توسعه پایدار شهری با تأکید بر شاخصهای اجتماعی، کالبدی و خدمات شهری (مطالعه موردی: مناطق هشتگانه شهراہواز)، فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی شهری، سال اول، شماره ۱ سوم، پاییز.
۵. ملکی، سعید. (۱۳۹۰)، درآمدی بر توسعه پایدار شهری، انتشارات دانشگاه شهید چمران اهواز، چاپ اول.
6. Borow, C.J. (1995) "Sustainable development, concept, value and practice". Third World Planning Review. 17(4), 121-134.
7. Nader, M.R., Salloun, B.A. & Karam, N. (2008) "Environment and sustainable development indicators in Lebanon: A practical municipal level approach," Ecological Economics, 18(64), 186-198.
8. Pour Mohammadi, M. R., Jaam Kasra, M., (2011), Analysis of the Pattern of Uneven Development, Tabriz, Journal of Geographical Research, No.100.